

ગૌરક્ષક. ૪૬૭૬

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.
ભાવનગર ગૌરક્ષક સભા.

ભાવનગર.

આવૃત્તિ ૧ લી પ્રત ૧૦૦૦

અમદાવાદ.

પાન-રત્ને નાકે ધાંચીની વાડીમાં

“એન્ડ્રોવર્નાક્યુલર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ” માં

નંદુલાઈ રતનચંદ્ર મારફતીયાએ છાપ્યું.

સંવત ૧૯૪૭ સન ૧૯૯૦

પ્રસ્તાવના.

ભાવનગરના પ્રેમાળ સખી ગ્રહસ્થ રા. રા. દેશાર્ઠ હરીપ્રસાદ સંતોષારામ જે. પી. ના ભવિષ્યની દિલગિરી લખાવવા તા. ૧૧-૫-૯૦ ના રોજ એક દબદબા ભરેલી સભા ભાવનગરમાં ગૌરક્ષક સભા તરફથી ઘોઘાને દરવાજે દશાશ્રીમાળી વાણીઆ રાતિના વંડામાં એકઠી મળી હતી તે પ્રસંગે આશરે ૫૦૦ ઉપરાંત સારા સાગ સભ્ય પુરો-એ દિલગિરી ભરેલ સમયે એકઠા મળ્યા હતા.

સભાપતિની ખુરશી રાવઆહુબ ગણુપતરાવ અમર-તરાવે લીધા બાદ રા. દયાળજી કરશનજી વકીલે દેશાર્ઠ શ્રીના ભવિષ્યને માટે દિલગિરી બતાવવાની તથા તેમના કુટુંબને એક દિલાસો દેવાની અને તેમનું નામ કાયમ રાખવાને સભા તરફથી ધટીત યોજના કરવાની દરખાસ્ત કરી તે બહાલ થતાં દિલાસા પત્ર રા. જાદવજી માહાવજી ગાંધીએ વાંચી સંભળાવ્યો તથા સભાએ દેશાર્ઠશ્રીના સ્વર્ગ વાસથી થતી ખોટ દિલગિરીથી પ્રદર્શિત કરી એટલે મહુમ દેશાર્ઠશ્રીના પુત્ર રા. ગીરજાપ્રસાદ હરીપ્રસાદે પ્રોતાના પિતા પ્રત્યેની સભાની લાગણીને માટે ઉપકાર માની જણાવ્યું કે મારા મહુમ પીતાશ્રીને માટે સભા આટલી બધી લાગણી ધરાવે છે અને અમારા કુટુંબ ઉપર અકથ પ્રેમ દર્શાવી દિલાસાપત્ર આપે છે તે માટે અમે સભાના પૂર્ણ આભારી છીએ વળી મારે કહેવું જોઈએ કે મારા -

પિતાશ્રીની લાગણીથી સભા તેઓનું નામ કાયમ રાખવા કંડ ઉભું કરી ખર્ચના યોગ્યમાં ઉતરવા તૈયાર થઈ છે. પણ સભા પાસે હું વિનતી કરી માગી લઉં છું કે અમારૂં પિતાશ્રીની યાદગિરી કાયમ રાખવા માટે તેમની મર્જા તિથીએ એટલે દર વરસે ચાલુ વંશપરંપરા વૈશાક શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ ગૌ આદિ અવાચક પ્રાણિઓને ખડ કપા-શીયા ગોળ વીગેરે આપવા માટે અમારા તરફથી સભાને રૂ. ૫૦ ની રકમ આપવામાં આવશે તે સ્વીકારવા તથા તેની વાર્ષિક ગોઠવણ કરવા કૃપા કરી તરિફ લેશો. આમ થવાથી સભાની ધારણા પ્રમાણે મારા વડીલશ્રીનું નામ કાયમ રહે છે. માટે સભાએ ખર્ચના યોગ્યમાં નહીં ઉતરવું એ મારી ખીજ વિનતી છે.

વળી અમારા કબજન ગીરોની જમીન વીધા ૩૦૯ દાઠા તાલુકા નીચેના બોડકી ગામમાં છે. તે ગૌચરને માટે અતે ગાયોના ખર્ચને માટે આપવા અમારા કુટુંબનો વિચાર થવાથી તે સંબંધીનો દસ્તાવેજ છે તે તમામ હક સાથે સભાને અર્પણ કરું છું, એ ઉપરાંત બોડકી ગામમાં ગૌ-રક્ષણી સભા તરફથી ગાયો રહે છે તેને રહેવાની સોઈ પ-ણ અમારા ખર્ચથી કરાવી આપીશું તે સભા સ્વીકારશે ત્યારબાદ તેમના પર્મ સ્નેહી વકીલ દયાળજી કરજનજીએ પોતાના પદરનાં નાણાથી ગીરો માંડેલી જમીન વીધા ૩૦ ગૌરક્ષણી સભાને દેશાઈશ્રીના સ્નેહની ખાતર અર્પણ કરી અમારે ધણી દિલગીરી સાથે તેમની ખ-

ક્ષીસનો સ્વીકાર કર્યો ને પોતાની તરફથી પણ કંઈક યોજના કરવા દેવાની પરવાનગી માગી તેના જવાબમાં રા. ગીરજપ્રસાદે જણાવ્યું કે હવે બીજા ઉપાયો લેવા મુખત્યાર છે. એમાં એમાં કશી હરકત નથી એટલે સભાએ પોતાના પરના દેશાઈશ્રીના ઉપકારના બદલામાં નકા કર્યું કે આપણે અંદર અંદરના ઉધરાણુથી એક ફન્ડ હિલ્ડ કરવું ને તેમાંથી દેશાઈશ્રીના જન્મ દિવસ ને દિવસે ગૌ આદિ અવાચક પ્રાણિનો (મર્જુતિથી મીવાલે) મેળો કરી દેશાઈશ્રીનું નામ કાયમ કરી 'ઉપકૃત ગવું'.

ધન્ય છે દેશાઈશ્રીને કે પોતાની લક્ષ્મીનો યોગ્ય રસ્તે વ્યય કરી તમામ કોમના ગરીબ લોકોનો આશીર્વાદ લીધો. પોતાની પાછળ કિર્તિનો મોટો પુંજ તથા સત્પુત્રો મુકી પોતાનું નામ અમર કરી સઘળા સહયદરથીએ દાખલો મેળવવારૂપ બન્યા. સત્પુત્રો હોતો દેશાઈશ્રીના પૂત્રો જેવાજ હોજો કે જેણે પોતાના પીતાએ લીધેલ રસ્તે ચાલી પીતાના નામને જોય આપે તેવી રીતે ઉદાર દિલે ખર્ચ કાયમ રાખી તથા તેમાં બનતો વધારો કરવા ઈચ્છા કર્યો. આ સાધારણ માણસથી ન બને ને સેહેજ સમજશે.

રા. વકીલ દયાળજી કરશનજીને કાંઈ આછો ધન્યવાદ થઈતો નથી સ્નેહી અને સત્પુત્રો હોજો તો એવાજ હોજો જેની વાહવા ન ગવાઈ તે છતે ધને રંક અને જીવતે છતે મુવ જેવાજ છે. દેશાઈશ્રી મરી નથી ગયા પણ અમર થઈ ગયા આવી સુકિર્તિ મેળવવીતો થોડાનાજ ભાગ્યમાં હોય છે.

ત્યારપછી દેશાઈશ્રીના વીરહની ધણી અસરકારક અને
 -હૃદય ભેદક કવિતા કવિ ભવાનીશંકર વી. નરોત્તમદાસે
 તથા કવિ જીવનરામ લક્ષ્મીરામની ગેરહાજરીમાં તેમના
 ખાઈ રા. ભીમજી લક્ષ્મીરામે વાંચી સંભળાવી સભાને દિ-
 ભગીરીમાં ગરકાવ કરી તે બંને તથા મહુવા નીવાસી કવિ
 ત્રીભોવનદાસની કવિતા એક પુસ્તક દ્વારાએ બહાર પાડવા
 હરાવ કર્યો છે.

॥ ॐ ॥

हरि विरह बावनी.

शार्दूलविक्रीडितवृत्त.

हे विश्वेश विभो दया निधि सदा दीनार्ति हर्ता हरि !
तारा पूर्ण मदा प्रसाद वाङ्मे आनंद सर्वोपरी;
ते नो आज हरिप्रसाद विभुतो शोकाग्नि रूपे रक्षो,
मोहे शांत पमाड शोक सत्रजो जय नहीरे सखो. १

राग परज.

अरेरे उदार देसाईरे, हवे ज्यां मजे हरिनाई ! टेक-
संवत अदारशो उपर सतायुं अपाढ शुद्धी पीज सोम;
नागर कुण लूपयु जन्मेना, जाननगरनी बाम. अरेरे० १
हरिप्रसाद मज्जे अहु हते, संतोष्या संतोषराम;
छगन हरीनी जेउशुं शोबे, राम अने धनशाम. अरेरे० २
नोडा विभुटी पडी पणु पडे, धीरे करी शुभ काम;
छवण कीर्ति जगतमां जमावी, राप्पुं उत्तम नाम अरेरे० ३
सह बुद्धिचंत अहु अहादुर, हर्षये हिंमतवान;
सर्व कणा सह विद्यादिकना, सहगुणी अतुर सुजगण. अरेरे० ४
परउपकार पणामां पुरी, होंशे धरे पुण हाम;
हाम तथा अहु हाम वणी, कहुं हाम तणुं ते हाम. अरेरे० ५

સ્ત્રી પુત્રાદિક સંતોષિદ, ગોચ્ય અહો! અમિરાત;
 રાય સમાન રસાયત સર્વે, છોડી ગયા ક્યાં બ્રાત! અરેરે૦ ૬
 આ સંવત ઝોગણીસો છેતાળીશ, વૈશાક શુદ્ધ પુષ્યવાર;
 શુભ પુણ્યકારી એકાદશિ દિવસે, પ્રભુ પદ પામ્યા સાર. અરેરે૦ ૭
 ઉત્તમ જાતિ વિષે જન્મ્યાનું, સાર્યક કીધું કાળ;
 શાસ્ત્ર વિહિત દયા દાન દીપેલાં, કામે લાગ્યાં આજ. અરેરે૦ ૮
 આપતાણું હિત તેમજ પરતું, ઈચ્છે આઠે જામ;
 એવો સુજનતજી આજ જતામાં ઉદ્દિગ્ન છીએ તમામ. અરેરે૦ ૯
 કેમ ઉતાવળ તેં કરી આવી, બેઠો હતો શું ખંદાર!
 ભવ્ય ભુવન તેં તૈયાર કરાવ્યો, વાસ્તુની ક્યાં હતી વારા. અરેરે ૧૦
 સ્વર્ગ સમાન હતું વૈભવ સુખ, ખામી હતી શું કાંઈ?
 તેમ છતાં વીર કેમ રિસાઈ, સંચર્યો સ્વર્ગની માંહી. અરેરે૦ ૧૧
 ઈંદ્રાણી પણ આપી શકે નહીં, ઈંદ્રને જેવું સુખ;
 તેવું તુજ પત્નીએ દેતાં પણ, નેથી થયો કાં વિમુખ. અરેરે૦ ૧૨
 ખાલક નાનાં આપુ તણો લાડ, પાલક જાતાં પ્રાણ;
 પ્યારા પિતા સુખ આખવા સરખાં, જોતી કરે કલ્યાણ. અરેરે૦ ૧૩
 પ્રિય આજ્ઞાંકિત સેવકનો તું, સારો હતો સરદાર;
 પુત્ર પંઠે તેં પાડ્યો સકળને, (જો) ફદન કરે ચોધાર. અરેરે૦ ૧૪
 ગુણવંતા વિદ્વાન ગવૈયા, જોતશે ક્યાં તુજ ઠામ!
 સન્મિત્ર મંડળ આવિ ઉમંગે, લેશે તું વિણ ક્યાં આરામ. અરે ૧૫
 સત્ય પ્રમાણિકતાથી ચહે સહુ, મનમાં જન સહમાન;
 તેમ ચહે સરકાર સુધાં પણ, આપી બાણું સન્માન. અરેરે૦ ૧૬
 વીર સુધીર અમીર વડો, અવની થકી ખોયો એક;
 સજ્જન મણિનો વરણી શકુ શું, સદ્ગુણ વાળો વિવેક. અ. ૧૭

ગજલ.

“દા લાગી છે” એ રાહ.

પતિ સેવા કરનારી, અતિ સુખે આપનારી;
સતિ સમ છે સન્નારી, તું માટે ઝુરી મરે. પતિ૦ ૧૮

જેમ મીન જળવીણ, તલસે છે ભાગ્ય હીણ;
તેમ તન કરે છે ક્ષીણ, આંસુડાં આંખે ઝરે. પતિ૦ ૧૯

પ્રાણપે સંપૂર્ણ પ્યારી, શું તેને દીધી વિસારી;
કારી ધા તું કેમ મારી, ગયો (સદ્) ગુણવંતરે. પતિ૦ ૨૦

જગમાં ન મળે જોડ, કોણ પૂરા પાડે કોડ;
હરી તેં હરખી હોડ, (રે) દયા નહિં અંતરે. પતિ૦ ૨૨

હે હરિ! હરિપ્રસાદ! સાંભળે ન કાં તું સાદ!
દીનની કો શુણે દાદ, ક્યાં દુલ્લો દેસાઈરે! હે હરિ૦ ૨૨

ગાડીની પછાડી દાડી, બીડ વાડીની અગાડી;
‘જય હરિ!’ શબ્દ કા’ડી, યાચે કોને સાહીરે. હે હરિ૦ ૨૩

દ્વિજ કુમારિકા દાંન, મુખ માગ્યા ધન ધાન,
કોણ દેશે તું સમાન, હવે હરિભાઈરે! હે હરિ૦ ૨૪

હરિ! હરિ! શિવા! શિવા! જયછે દીનોના જીવ;
ધમ્મતો ધીંગી આતીવ, ધર્મની છેદાઈરે. હે હરિ૦ ૩૫

ક્યાં ગયો ગોખીળ હરિ! ગાયોને સજીવ કરી;
હાલતો નિર્હિંસ ખરી, હરિના વિયોગથી, ક્યાં ગયો૦ ૨૬

પૃથ્વી પુરાં પાણી ધાસ, દેશે કો ધરી ઉઘાસા
ગોપ પ્યારો થયો નાશ, રે કુદૈવ યોગથી. ક્યાં ગયો! ૨૮

અધ પંગુ મૂક એવાં પ્રાણીઓને સુખો દેવા;
 સન્મનુષ્યો હરિ જેવાં, બનશે પુણ્ય યોગથી. ક્યાં ગયો! ૨૮
 અનેક પ્રાણી તણોએ, હતો આધાર ધણોએ;
 તમ્મળ્યો પ્રભૂજી તોયે, તે સદુ પ્રભોગથી. ક્યાં ગયો! ૨૯
 યાચકોનો કલ્પ તર, તે ઈષ્ટ પ્રદ ઉચર;

દેવી કામ દુરધા તણું, દૂધ ક્યાં હું દોઢિરે? યાચકોનો ૩૦
 દેવોને દૈવત ગણી, સેવા સન્યાસીની ધણી;
 ગાયોને બ્રાહ્મણો તણી, કોણ આશાઓ પુને! યાચકોનો ૩૧
 શંકર ગિરમ શ્વાસ, વિષળું વક્ત્રી આદિવાસ;
 તું મળે ન તેની પાસ, સૌ ઉદાસ છે હરે. યાચકોનો ૩૨
 તું હરિપ્રસાદ તોએ, હરિથી વળ્યો ધણોએ;
 હરિ પાસે ના રહ્યોએ, હરિરૂપ (હું) જોડે. યાચકોનો ૩૩

લલિત હંદ.

ભવન ભવ્ય ભૂરિ સમૃદ્ધિઓ, સકળ હોડીને શ્રેષ્ઠ મિદ્ધિઓ;
 રતનને કાણે છેક છેતરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રી હરી હરિ ૩૪
 શિશુ પિતા વિના રાંકડાં રડે, તજી જતાં પ્રિયા સોડમાં સડે;
 ક્યમ દયા દિલે આવી ના જરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રી હરી હરિ ૩૫
 શશિ દિસે દિશા સૂર્ય આંખમાં, મનુષ માત્રને આશ્રુ આંખમાં;
 નિરખ પંખી કંખી જતાં મરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રી હરી હરિ ૩૬
 પ્રમુખા તારી ગોરક્ષિણી સભા, સુભગા બાળસે ક્યાં ભળી પ્રભા!
 અક્ય દુઃખ આ દાખવે ખરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રી હરી હરિ ૩૭
 શિર ધુણાવીને સાદ પાડતી, બહુ રવેછ ગાયો બરાડતી;

ધિરજ દે દિલે હાથને ધરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૩૮
 કુંભજી ગામ દેસાઈ રાજ તું, કિધ સુધારીને તેં વિરાજ તું;
 વિકળ વરિત સૌ તું વિના નરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ. ૩૯
 બહુ દિલે દુઃખી છે સ્વદેશિઓ, જીવન ખોઈ બેઠાછ ખેશિઓ;
 મુખ ખતાવિ આનંદ દે ભરિ, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૪૦
 શુભિ વિદેશિઓ દિલગીરી ધરે, સ્મરણ લોડરે લોડરે કરે;
 પ્રિય જનો તણી પ્રીતિ વીસરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ ૪૧
 હરખથી જશે બ્રાંત ક્યાં હરે! શિતળ શીમલે માં'બલેશ્વરે;
 સુ-હૃદય સૌ જીવે વાટ તાહરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૪૨
 અતિ વિદેશને દેશમાં અહા, સુગ્ગન વૃંદ દે માન તો મહા;
 પૃથ્વીમાં પુરી ખ્યાતિ પાથરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૪૩
 અચળ કિર્તિ ઊમેરીને નવી, કુળ પરંપરા પૂર્ણ જાળવી;
 અસલ ખાનદાની ખરેખરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૪૪
 અમ લિધો સુવિદ્યા વધારવા, સકળ દેશિઓને સુધારવા;
 પ્રય હિતેચ્છું તું ક્યાં મળે ફરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ ૪૫
 શ્રીયતિ સન્નિધાનંદ ભક્ત તું. જગતથી થયો શું વિરક્ત તું,
 પણ તું દર્શને દે ન કાંજરી, અરર ક્યાં ગયો શ્રીહરી હરિ! ૪૬

વસંતતિલકા વૃત્ત .

રેં કુરે કાળા ઉદરે ભુત શું ભરાયો?

ખાતાં ધરા પતિ ધનાઢ્યથી ના ધરાયો?

જે આ ઉદાર જનને પણ લાવિ યાદ,

લીધો સુહર્ષદ હરી શ્રી હરીપ્રસાદ.

પ્રમાણિકા વૃત્ત.

હરિ પ્રસાદથી વિષાદ દૂર સર્વનો થનો!
 હરિ પ્રસાદથી પ્રદર્શ સર્વ અંગ વાધનો!
 હરિ પ્રસાદથીજ રંક રાય તુલ્ય રાજતા!
 હરી પ્રસાદથી સગર્વ સિંહ જેમ ગાજતા!
 ધર્મ અર્થે લિધો હરી, પ્રસાદ તેં હરી તણો! ૪૮
 દિસે જનો પ્રતિ જરૂર, દૈવ ઝેરિયો ધણો!
 ઉતારિ ઝેર વેર મ્હેરથી તણ પ્રમાદને,
 હરી લીધેલ દૈવ દે તું તે હરિપ્રસાદનો. ૪૯

માલિની વૃત્ત.

સમજ સમજ રે તું જીવ થા સ્વસ્થ ચિત્તે!
 ઘટિત ન કરવો આ શોક મૃત્યુ નિમિત્તે;
 ખપ બહુ જગમાંહી, જેહનો છેજ ખાસો!
 પ્રભુ ગૃહ પાણુ તેનો, જાણુજે છેજ સાચો. ૫૦
 આવચળ યશ જેનો વિશ્વમાં ખૂબ ઝામ્યો!
 જરૂરજ જીવ મારા જાણુ તે સ્વાર્ગ પામ્યો !
 હરખંચી હરિએ આ જે દીધેલો પ્રસાદ,
 નિકટ હરી લીધો છે છોડરે તું વિષાદ ! ૫૧
 પ્રભુ પરમ કૃપાથી તેમને પાસ રાખે!
 સુખદક્ષણ અમોને તે ચખ્ખાડીજ આપે!
 અમર પદ મળ્યેથી પામિયા તે પ્રશાંતિ !
 સુજનમુખવદો સૌ શાંતિ ! આ શાંતિ શાંતિ ! ! ! ૫૨

ઉપોદઘાત.

ટીકા સહિત.

ગિતી.

વિકળ ઉર મહારં આ, કરણા ઉર્મિના પ્રલય વિશે ડૂલે
કાવ્ય-દેવી ! ત્યાં રહિ રહિ, બિન્ન -હૃદય ટેકવે શું ભૂલે ??

ટીકા—કલ્પના આવી છે કે પ્રેમાળ દેશ હિનેચ્છુ-
દેશાર્ધશ્રી હરિપ્રસાદના સ્વર્ગ વાસથી, -હૃદયમાં કંઈક અ-
નિવાર દુઃખ મચી રહ્યું છે. તેને ઉદ્દેશી -હૃદયને કહે છે.
અરે ! આ ગાભરા બની ગએલા ઉરમાં પ્રલયનાં મોખાં
ઉછાળતો શોક, ડોલી રહ્યો છે. એમ વિચારીને જ્યાં રહે-
લી શાન્તિ આદિનું પોતા પાસે કશું ચાલવાનું નથી. આમ
છે ત્યારે એ કાવ્ય દેવી -હૃદયમાં રહી રહી આ બેદાર્ઠ
જતા ત્હારા આશરારને પણ, તું સહાય આપવામાં કેમ બે
દરકાર રહે છે. ત્હારો ધર્મતો મનમાં ઉચ્ચ વૃત્તિ ખીલવ-
વાનો છે. ત્યારે તું આવા શોક જેવા વિકારને ત્હારાજ
સ્થાનમાં કેમ ભમવા દે છે ??

વસંત તિલકા.

બાનું વિવર્યું નભ, શુન્ક જણાય કેવું !
સૌન્દર્ય સ્પષ્ટ તણ્યું આ જડ શુન્ય જેવું !!!
રે! ઠામ ઠામ જગનો વ્યવહાર મન્દ !!!
તો કેમ નહોય રસના તુળ દેવી બન્ધ ? ૨.

રે પણ ત્હારી ભૂલ નથી. આ સૂર્ય શીકો પડી ગયો છે. આકાશ પણ કેવું સૂકા જેવું જણાય છે? વિશ્વની રચના માત્ર, એતના વિનાની શૂન્ય બની રહી છે. રથને રથને જમતનો વ્યવહાર મન્દ દેખાય છે. અને ત્હારું પોષણ તો એજ છે, તો ત્હારી જીમ કેમ કરી ઉત્સાહ ગૃહી શકે? ૨.

સોરઠો.

મંગળ સમય વિશેજ, દેવોનાં દર્શન જગે;
આજ કેમ મળશેજ, અનાથ ઓ મજ આત્મા. ૩
વળી ઓ દેવી ! ત્હારા સમાન દેવીઓનાં દર્શન તો,
આ જગતમાં મંગળ સમયેજ થાય છે. તો તું આજ મ્હારા ઉરમાં કેમ રકુરી શકે? અરે ઓ દુર્ભાગી આત્મા તું ખરે અનાથ છું. ૩

લાવણી.

(ધડી ધડી ભણકાર ભાગિનિ ઉડી આકાશે આવે છે) ઓ રાગ.
“ અનાથ ઓ ઉર? અનાથ ઓ ઉર? ” આમશું અશ્રુ સારેથી?
વહી વહી દિન દેહું દગઝે દિલને શું દૂખ ભારેથી?
હું અનાથ, સોરઠ અનાથ, ગુર્જર અનાથ કંઈ ધારેથી.
કેમ રહે દિલ દાખું જ્યારે હરિ ગયો સંસારેથી. ૪

મનનું સમાધાન મનજ કરે છે હા આત્મા તું અનાથ છે. રે? ત્હારું કોઈ સહાયક નથી. આમ બોલી બોલી આંસુ સાર્યાં કર્યાંથી. શું ફાયદો થવાનો છે? આમ રાત્રિ દિવસ પોતાની મેળેજ દુઃખનો ભાર તું વહા કરે છે. અને

જાતને દમક્યા કરે છે. એથી શું કાંગી જશે? મન પુનર
પિ પોતાના પ્રશ્નને હરાવિ કઢાડે છે.

હું અનાથ રહું છું, તે શું મહારા કૃત્યદાને અર્થેજ?
એમ નથી. આખો કઠિયાવાડ આ ગુજરાત પણ કંઈક
અનાથ થયો છે. અને આમ છે ત્યારે વળી હું પોતે પણ
એક કઠિયાવાડી ગુર્જર છું સારે આવી અનાથ સ્થિતિ
મને કેમ ન સાહે? દેશનો સામાન્ય લાભ જતાં તો સમગ્ર
હૃદયને અવસ્ય વધારે લાગે. દેશાઈશ્રીનો લાભ મને નહીં
મળે તેનો મને શોક નથી, પણ એ સંસારેથી જતાં તો
સગમ દેશને હાની છે. ૪

દ્રુતવિલંબિત.

હરિ પ્રસાદ જતાં મજ ઉરમાં, દિલગીરી ચક્રે પદ ધારિન્હે;
વિષમ વાદી અનેક તરંગ તે, -હૃદય ધૈર્ય દયાવિશભા વિદે!! પ
ખટકિ-હે મન સ્વાર્થ ન હેતુ ત્યાં, સહુજ સ્વાર્થ વસે ધનના વિશે;
હરિપ્રસાદ ગયા, ધનતો અહીં, સુવ્યય અર્થ સુ પુત્ર વિચારશે ૬

ઉપલાજ ભાવનું સવિશેષસ્પર્થી કરણ કરવા કહેવું
જોઈએ, કે આમ વિચારતાં તો આ -હૃદયમાં દેશાઈશ્રીના
મર્ણ સમાચાર સાંભળી દિલગીરી ચક્રે રાંજ્ય ચલાવતી
થઈ છે. શરીરને રંગે રંગમાં તેનોજ પ્રભાવ વિજયી છે.
પરસ્પર યુદ્ધ કરતા અનેક તરંગ -હૃદયમાં ઉછળી રહ્યા છે,
અને ધીરજનો દબાવી શમાવી દીધી છે.

હૃદય ભાવનાનું જોને જાન પણ નથી, તેવા પુરુષો
તો અતિ શોકનું. અતિ સ્વાર્થ એવું કારણ સમજશે એમ

નથી. સ્વાર્થ હાલ કોળ બહુ કરી ધનને વિશેજ વશી રહ્યો છે, દેશના દારિદ્રને લીધે. હરિપ્રસાદ સિધાબ્યા એ વાત સાચી છે. પરન્તુ એમના પાસે પુષ્કળ ધન હતું એમ જો કહેવાય છે, તે તો હજી અહીં છે. આનો સારો ઉપયોગ કરવાને તેના સત્પુત્રો કે-વિચારનાર તમે નજરેજ જુઓ છો. સ્વાર્થ અર્થ સંતોષ પામનાર પુરૂષને આ બસ છે. ૬

શિશ્વરિણી.

ખુચે શું આ ઉરે સગજી શકશે કાઈ ચિરલા,
અને જાણે તેને ખટકતિ હશે અંતર શિલા;
ન જાણે તેને ના સમય કંઈ આ બોધ વદવા,
તથાપિ ઈચ્છાતો નિરખિ સમજે દેશની દશા. ૭
નિહાળો વિદ્યા જે બટકતિ ગૃહે શાંતું પરનું,
નિહાળો દેશે જે બળ વધિ રહ્યું આજસ તણું;
નિહાળો લોકો જે દિન દિન પ્રતિ દુર્બળ બને,
વિચારો કલ્પોતો સહજ સમજે ઉર શું જળે. ૮
નિહાળો લક્ષ્મીથી થન થન થતાં બાગ બગિચો,
નિહાળો તે ઠામે વિલસિ વસતા ગર્વિત જનો;
નિહાળો તેઓ જે પરશું હલકા બાવધિ જુઓ,
વિચારો કલ્પો ને સમજી શકશે સ્હેજ સહુએ. ૯

સારે આ -હૃદયમાં શું ખુચે છે? જે ખુચે છે, તે જાણવાને સર્વે અધિકારી નથી. કાઈ ચિરલાજ એ તો જાણી શકવાના અને જેઓ તે જાણે છે, તેના -હૃદયમાં આ -હ-

દેશની પેઠે દુઃખ શલ્ય સાલ્યાજ કરતું હશે ? નથી જાણતા તેને બોધ આપી સમજાવવાનો આ વખત નથી. જ્ઞાન અને તેની સહચરી ઉચ્ચભાવના, જે આવું સમજવાને અવશ્ય નાં છે, તેનો લાંબા સંસ્કાર પછીજ મળી શકે. તથાપિ જેને જાણવાનું બહુ કુતુહલ થતું હોય, તેણે દેશની આભારી દુર્દશા વર્તી રહી છે, તેની ઝાંખી માલ કરી લેવી.

દેશમાંથી ભટકતી ભટકતી વિદ્યા અમેરિકા ને યુરોપ સુધી પહોંચી પારકાનું શણું સ્વીકારતી થઈ તપાસો, ઉદ્યમ ઘટતાં આજસનું જે પ્રાપ્ત્ય જોર-જોર વધ્યું જાય છે તે જુઓ, લોકોમાં દિન પ્રતિદિન ન્દારિદ્ર વધતું જાય છે તે તરફ દ્રષ્ટિપાત કરો, આ સર્વના પર વિચાર કરો. કલ્પનામાં સર્વ ઉતારી જાઓ. એટલે મહારા -હૃદયમાં જે કંઈ ચાલી રહ્યું છે, તે સર્વ રહેજ સમજાશે.

લક્ષ્મીને જે બાગ બગીચાઓમાં થન થનાટ મચી રહ્યો છે. તે જુઓ, અને એ બાગ અને બગીમાં જેસનારામાં શો ગર્વ વિલસી રહ્યો છે તે તપાસો એવા લોકો પારકા તરફ કેવા તિરસ્કારથી જુએ છે તે લક્ષમાં લો. આ સર્વપર વિચાર કરો, કલ્પના ચલાવો એટલે મહારા -હૃદયમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે સહુએ સમજતાં પાર નહિં લાગે.

સમજાયું હશે જે. હું જેને વાસ્તે શોચું છું, તે કોઈ આપણા જેવું હાડ, ચામડી, માસનું ખોખું હતું. તેને શોચતો નથી. વિદ્યાને પુનરપિ દેશમાં લાવવી. ઉદ્યમને વધારવો, કરીગરોને તથા વિદ્વાનોને ઉત્તેજન આપવું, દેશને સ-

ધર બનાવવો લક્ષ્મીનં બાગ બગીચા જેવા વિલાસમાંજ ન રોકવી, પારકાને આદર આપવો, સર્વપર સ્નેહ ભર્યું જોવું આવી આવી અનેક ઉચ્ચ ભાવના એ હાડ, ચાગડી, અ- ને માંસના ખોખામાં ભરાઈ હતી. તેની ભણી આ શોકનો પ્રવાહ છે અને તે યોગ્યજ છે, એમ કહ્યા વિના નહિ ચાત્રે.

શાર્દૂલવિક્રિદિત.

જેંઝાણુ ધન દેશનું પુનરપિ તે સાથિ પાછું મળે ?
 રંશાણું બળ દેશનું પુનરપિ તે સાથિ પાછું મળે ?
 ધિકારી કરિ દૂર આર્ય જનની તે કિર્તિ મ્હોટી જશે?
 તેને નીજ કરં ફરી દિવ વિશે કાને ન એ લાલસા? ૧૦
 સત્સૂતે સલાલસા વસિરહે; સદ્ ભાગ્યથી સત્સુતો;
 આવો આપણા દેશમાં મળિ શકે હજ્જનરમાં એકકો !!
 આશા ઉચ્ચ ન સાધનો મળિ શકે; તે સાધનો જે કને;
 તેને એ કુર કાળ જે ગળી જતો, શું દુખના સન્મને? ૧૧
 લક્ષ્મી તેમજ રાજ્યથી યશ મળે, તે બેઢમાં જે મદ.
 તેને દૂર કરી કરી ધસિ ધસિ સેવા કરી દેશની,
 કાળે આવિ અચિન્ત્ય હાથ કરીયો તેવા મહા ભક્તને !!
 શોકાગ્નિ! ઉછળી છળી પ્રલયનાં ભર્મિ ઉરે છાઈદે. ૧૨
 સ્વર્ગે કિર્તિ તહારિ ગાય સહુએ ગાન્ધર્વ તેના સુરો!
 પડછંદા ધડિએ ધડી કરિકરી ગાજી રહ્યા હ્યાં સૂધિ,
 તોએ ના રચતું હશે નહિ; તને શેદેશ ભક્તો રહે;
 શાન્તિ ધારી અનાથ દીન સુરખી છોડી સ્વભૂમી અરે? ૧૩

દેશનું ધનપર મુલકમાં જે ખેંચાઈ ગયું છે, તે પુનરપિ દેશમાં કેમ પાછું પ્રાપ્ત થાય? દેશનું બળ હિંદુ, મુસલમાન, પારશી, યુરોપિયન અને જુદી જુદી શાતિમાં તથા બંગાળી, દક્ષિણી, ગુજરાતી, પંજાબી, એવા એવા દેશીય જથ્થામાં વહેંચાઈ જઈ, જે દેશ ભાવથી જુએછે, તે પાછું શું કરવાથી સંપી જઈ એક થાય.

આર્ય દેશની જે મ્હોટી કીર્તિ આપણા પૂર્વજોના વખતમાં હતી. તેવી કીર્તિ પાછી શાથી મળે? આવી લાલસા ક્યા દિલમાં નહિ થવી જોઈએ. જવાબ સર્વના જોઈએ તો સર્વનાં દિલમાં આવી લાલસા પણ એમ નથી કારણ કે દેશના સારા પુત્રોમાંજ આવી સારી લાલસા ઉત્પન્ન થાયછે, અને આ સમયે એવા સત્પુત્રો કોઈ મહાપુણ્યેજ ઉત્પન્ન થાયછે તે એમકે એકહઝર માણસ જોણીએ, ત્યારે માંડ એકજ આવી સારી લાલસા વાળો મળી આવે. વળી આ સારી લાલસા દિલમાં થઈ તેથી શું. તે બિચારો લક્ષ્મી જેવું સાધન હાથમાં નહોય તો. દેશનું કેમ બહું કરે? એટલે એમકે, લાલસા હોય અને સાધનો ન મળ્યાં, તો એ પુરૂષ કેટલેક અંશે નિર્થક થઈ પડેછે.

કોઈ સારા યોગ્યે એવો-લાલસા અને સાધનોનો સદ્-યોગ થઈ ગયો, અને એજ પુરૂષને કાળે કૂર થઈ પકડી લીધો, તો સારા માણસના અંતઃકરણમાં કેમ શોક ન વસે? ૧૧
દેશાધીના કેશમાં પણ આમજ થયું છે. આ પ્રેમાળ

પુરુષ લક્ષ્મી અને સત્યથી યશ-એ બનેના યોગથી-હૃદયમાં
જે મહામદ આવી જાયજે, તેને દુર ખસેડી ખસેડી પ્રસંગ
મળે, દેશની તે પૂર્ણ સેવા બળવી છે. આવા દેશ ભક્તને
અચિન્ત્યાં આવી કાળ ઉપાડી ગયો. ત્યારે એ શોક સામ-
ર, મદમત બનીજ, મરાય તેટલા ઉછાળા મારી લે, અને
આ હૃદયને તેમાં ગુંગળાવી નાંખ. ૧૨

સ્વર્ગમાંય ત્હારી કીર્તિનું ગાયન જે ગાંધર્વો સુરમેળવી
મેળવી ચલાવી રહ્યા છે, તેના પ્રાતઃધ્વનિ ધડીએ ધડીએ અ-
હોં સુધી ગાજી રહ્યાછે રે ! મળ્યુંછે તો સ્વર્ગ સમું ઉચ્ચ
સ્થાન, અને તેમાં પાછો કીર્તિનો યોગ તુ'થી ખસતો નથી,
છતાં હું ખાત્રીથી કહુંછું કે, તુંને ત્યાં નહીંજ રચતું હોય,
સ્વભૂમિને દીન અનાય સરખી છોડીને ગયેલા દેશહિતેચ્છુ
પુરુષ સ્વર્ગમાં યશે શાન્તિ ધારી શકે ? ૧૩

મંદાક્રાન્તા.

ખેળે ખેળે બહુ બહુ શ્રમે રાખિ જે દેશ વિધા,
તે વિદ્યાની કંઈ ટકિ રહી શાન્તિ તે ચાલી જશે !
ભક્તોના જે ભટકિ ભટકી કંઈક વિચાર સીદ્ધા;
તેનાં આવા કવણ મુખને જોઈ જોઈ કૂલાશે ? ૧૪

ગૌ વિપ્રોમાં નિરખિ સખળી આવડી દુર્દશાને,
અંતરમંદિ અકથ દુઃખની લાગતી લાલ ત્યારે,
ધર્મથે જે વસિ રહિ મહા ઉન્નતિ ખેલે અંગે,
તે સત્યથે સમજ હિણુ સૌ અન્ય તે શું વિચારે ! ૧૫

લક્ષ્મીનું તે બહુ સમયથી શાસ્ત્રથી ગાઢ યુક્ત;
તું સંગે તે વિનત બનીને સંપીન્સધાર્થ શોભી;
પર્યાયોમાં વિલસિ વિલસી કાર્તીની કલિંગ ધારે;
પ્રેમીલીનું વધતું તુજના સંગમાં ચિત્ત લોભી. ૧૬

પ્રેમીઓતે તણસે તણસી નેત્રમાં અશ્રુ લાવે;
લ્હોનારો તું ગદન ગગને ગમ થઈ ગયો અરેરે!
સારો સામે સમજિ નિરખી જે શકો એક આંસ,
બેવું રોવું ત્રિખિત કરમે એવું તે ના ફરેરે. ૧૭

પ્રેમીઓના વિરહ દુઃખનો વર્ણવું શો વિજ્ઞાપ;
બનશે છે સૌ અનુભવ થઈ પ્રેમની કષ્ટ કહાની.

સ્વાર્ગભોગે રહિ રહિ ત્યહાં દ્રષ્ટિ દે એકવાર;
આપી થૈ એ કૃત કૃત સંહુ તૂજને ધન્ય વાની. ૧૮

કષ્ટો વેડી વેડી બહુ બહુ શ્રમ ઉપાડી ઉપાડી જે
તદન નામુદ્ધ થવામાં તત્પર એવી વિધાને જે સાચવી રાખી
તે વિધા ત્હારા સમાન પુરષોનાં અસ્તિત્વ વિચારી કંઈક
ટકી રહી હતી. આમ તેના બકતો જે વિદ્વાન લોકો તેમના
વિચારને બહુ બહુ બટક્યા પછી જે થેડી ધડો સિદ્ધિ મ-
ળી તેતો ત્હારા જેવાના ગમનથી પાછી ઉચ્છેદ થશે. વિચારી
વિધા હવે કેમ કરી કુત્રાશે વા શાન્તિ ધારી શકશે. ૧૪

ગાય અને પ્રાણીઓ એ બે વર્ગમાં, જે આવી પ્રબળ
દુર્દશા આંવી વસી છે. તેને જોઈ જોઈ ત્હારા અંતઃકરમાં-
મહાક્રાળ લાગતી અને દુઃખ અકથ પીડા કરતું. આ બેઉ

એટલે ગાય અને વિપ્ર, એમના અંગે જે આ દેશની ધર્મ અને અર્થ વિષયની ઉત્તરી આધાર રાખે છે, એવી સાચી સમજ, જ્ઞાનમાં બાળ જેવા અન્ય પુરૂષો શું કદી સમજી શકશે? વિદેશિઓ કહે છે કે, જે દેશની ખેતી ખરાબ સ્થિતિમાં. અને વિદ્વાનો રખડતી હાલતમાં, તે દેશે ઉત્કર્ષનું સ્વપ્ન પણ ન લાવવું. આર્યાવર્તમાં તો વિષ્ણુનું કહેવાનું જ માન રહ્યું છે. અને ગાયના ગળા પરતો બહુ વધેલી છરી ચાલી રહી છે. ૧૫

લક્ષ્મીએ જે શાસ્ત્ર (વિદ્યા) સાથે લાંબા સમયથી ધોર યુદ્ધ મચાવી રાખ્યું છે તે તદ્વારા સંગમાં આવીને નર્મતા શીખી હતી, અને વિદ્યા સાથે સંપી, જોડાઈ, અને જોબા ધારી રહી છે તદ્વારા આશરે તે લક્ષ્મીએ પરમાર્થમાં વિશ્વાસ કરી કરી કીર્તીની ટીપ ધારણ કર્યો છે. નમ્ર થઈ પરમાર્થ યુદ્ધ રાખવામાં એને એવો મહા સ્વાદ મળ્યો જણાયો. એમએમ એ પ્રેમીત્રી તદ્વારા સંગમાં રહેવા વધારે વધારે લોભ રાખતી થઈ. ૧૬

વિદ્યા, ગાયો, વિપ્રો, અને લક્ષ્મી આ પ્રેમીઓ તદ્વારે વાસ્તે તલસી તલસી આંખમાં આંસુ લાવે છે. અરેરે! એ આંસુનો દહોનાર તું તે તો ડંડા આકાશમાં ગુમ થઈ ગયો છે.

આ આંસુની જેને સમજ હોય વાજે જોઈ શકતા હોમ, તે સૌ બદલામાં સામા આંસુનો વરસાદ વરસાવો, આવું, આવું, જોવું અને જોઈ જોઈને રોવું, એવું જ આપણા ભાગ્યમાં લખાયું હશે. !!! ૧૭

પ્રેમી જનના વિરહ દુઃખનો વિલાપ તે કેટલોક ગાઉ
 એ પ્રેમના અનુભવી તું, પ્રેમ કષ્ટની કહાણીથી ક્યાં અજા-
 ન્યો છે. સ્વર્ગના વિસ્તારમાં રહ્યો રહ્યો એ તું, એકવાર
 અમને દર્શન આપ જેથી તને ધન્યવાદ આપી અમે કૃતા-
 થં થઈએ.

૧૮

વસંત તિલ્કા.

આપી કૃતાં થઈએ, મુખ ધન્ય વાણી;

તું દેશ ભક્ત જનને, વંડિ એ કમાણી.

તે ઈશ પાસ કરજે દ્રઢ પ્રાર્થના જે;

આ દેશ ઉન્નતિ સદા, ઉદયે વિરાજે.

૧૯

મુખેથી ધન્યવાદ આપી અમે કૃત્ય કૃત્ય થઈએ. દેશ
 ભક્તજન જેનું તેને આ એક મોટી કમાણી છે પ્રભુપાસ
 એવી દ્રઢ પ્રાર્થના કરજે જે આ દેશની ઉન્નતિ સદા ઉદય-
 ન ધારી રહે.

૧૮

માલિની.

ઉદય ચહડિને ચહડિને, ઉન્નતિ રાજશે હયાં,

અરજ કરિ કરીએ ઈશશું માગી સેશે;

ધડિ ધડિ ખટકીને, હીરને છેદતી કાં,

દક્ષગિરિ હિરમાં શું, સર્વદા આમ હેશે.

થયું ન ન થયું યાશે, આવિ નિભાવી લેવી,

ગુમ થયું મરજે તે પાણું, ના દ્રષ્ટી દેશે;

આફળ સફળ આતો, અન્યને સીખ દેવી,

હૃદય? તદપિ 'તું' શું, સર્વદા શોક રહેશે. ૨૧

સંજળ નયન તારાં, નીરખી સ્વર્ગ માંહે,
પ્રિય હરિ હર કુળું, કેટલી પીડ વહેશે,
અપિ અપિ હર તું તો, દેશ ઉત્કર્ષે આહે,
દક્ષગિરિ ધરિ આવી, ક્યાં સુધી મંદ રહેશે. ૨૨
સમજી સકળ એકા લક્ષ્મીવાળા સુણે છે,
મુખપર વિલસે છે, રંગ દ્વીકાશ વેસે;
તદપિ દક્ષગિરી, ઓ! દીલમાં શું ધુણે છે,
વિરમ વિરમ કહેતાં કેમ તું ઠેઠ પેસે.

ઉત્પતિ ઉદય વધતી વધતી આ દેશમાં શોભી રહે,
એવું—પ્રભુ પાસે અરજ કરી—એ પ્રેમીજન માગી લેશે.
આમ પ્રતિતિ છતાંય, ઓ દક્ષગિરી, સર્વદા હૃદયના હીરને
ખટકાવતી ક્યાં સુધી રહીશ? ૨૦

યયું તે ન યયું થવાનું નથી. આવી પડે તે નીભા-
વયું, એજ અનુષ્યતો ધર્મ છે. મરણથી ગૂમ યયું તે કાઈ
પાછું આવ્યું નથી, એ પણ સત્ય છે. માટે આ શોક,
પરિતાપ, શોચ, આદિ સર્વ અવગણ છે, એવી ખીજને આ
સમયે તો શીખ આપવી જોઈએ. તેને જદલે સર્વદા શોકને
સહન કરીશ? ૨૧

તારાં નયન સંજળ જોઈ, સ્વર્ગમાં વિરાજતા પ્રિય
હારપ્રસાદના કોમળ અંતઃકરણમાં શું નહીં થતું હોય, તે-

નો વિચાર કર. અંતરમાં દેશ ઉત્કર્ષની વડી વડી ચાહના ધારે છે, ત્યારે ઓ -હૃદય, ઉદ્દેગધારણ કરી ક્યાં સુધી આવી મંદતા ધારણ કરશે. ૨૨

સમગ્રુ લક્ષ્મીવાન લોકો તહારા સમક્ષ બેશી આ સાંભળે છે, તેના મોં ઉપર પણ શ્રીકા રંગે સમ્રાજ્ય ધારણ કર્યું-તોય હજુ -હૃદયમાં મચાવતી ધૂન કાનથી છોડતી? અરેરે જેમ જેમ હું તને શાન્તયા, શાન્તયા, એમ કહું છું તેમ તેમ તો ઉડે ઉડે પેસતી જાય છે. ૨૩

સોરઠો.

પેસે છે દિલ ઠેઠ, જ્યાં વસે દેશ હિતૈષણા;

તમપર વસિયું, દેશ બલે આપણ બલું. ૨૪

જે દિલમાં દેશ હિતની ઈચ્છાઓ વસી રહી છે, તેજ દિલમાં દિલગીરી ઉડે ઉડે પેસતી જાય છે. આ દિલ, ઓ સેઠિઆ સજ્જનો તમારાપર વશી રહ્યું છે. જાણોજ છે જે, દેશના બલામાંજ આપણું બલું છે. એટલે દેશાર્થીના સહયુગ્મનું દ્રષ્ટાંત લો. એમ પુનર્જીવ નૃપીજ કરતો.

સૃષ્ટિનો શોકમય આભાસ.

મંદાકાંતા.

દીશાઓ આ સહુ પડે ગઈ, આ જ્યો બાનુ અસ્ત,

આકાશેથી ઉડુ ગણુ પડે, સૂકલાં જેમ પત્ર;
 ભાગે ગાત્રે પવન પળતો, શૂન્યતા વ્યાપિ ઘોર;
 ઝુરી ઝુરી વિહગ સરવે, આપિહયાં મંદ શોર. ૧
 સાહી ઢાળી ધરતિ પરને, વ્યોમમાં આજ ભાસે,
 વારી માંહે, તરૂંવર મહીં, વેલડી પુષ્પ માંહે;
 શૈલે શૈલે અખિલ ભૂવને, બાગ મોટાં વનોમાં,
 કીધો ભાસે, કુદરત બધે, લેપ શું શામતાનો. ૨

પ્રશ્નનો ઉત્તર.

ગીતિ.

કારણુ રસ ઉભરાતાં, શિથિલ વિથિલ સૌ અંગ થયાં ભાસે;
 કાંઈ વીચિમાં ડુબ્યું, હૃદય વિલાપ કરે છે નિશ્વાસે. ૩

-હૃદયની મુઝવણ.

શિખિરિણી

અરે મારા શેષે પદ, શિથિલ થૈ ભાગી પડતા?
 અને ભાસોથી શું, અગનમય અંગાર ઝરતા?
 બરાડે ઘેનુ આ, ભયકર ધ્વની મૂખ કરતી !!
 થયું ભૂડું કાંઈ, સુચવિ રહિ આ આંહિ ધરતી.. ૪

શોકનું સત્ય કારણ.

અરે આશુ સૂણું હરિવિર તણું ભાવિ નિપજ્યું !

ખરે તેથી તેથી વિધવ સધળું ભૂલળ બન્યું,
મહા મોઢી ગાયો ટળવળતિ એ ઘોર પિડથી,
વદી ત્રાહી ત્રાહી લયડતિ વિપત્તી અસહથી.

૫

આ મૃત્યુથી શોકનું કારણ.

હરિગીત.

આ સૃષ્ટિનો શૃંગાર, ને હીરોજ હિંદુસ્તાનનો,
એ તારનારો આર્યનો, શાણો સખા વિદ્વાનનો,
વિદ્યા વિનયનું રૂપ, રૂપજ ધર્મ બલમનસાધનું,
સાલે નકા દિલરૂપ, એવું દીવ્ય હરિપ્રસાદનું ?

૬

શ્રીમાનએ, ધનવાનએ વિદ્વાનને સૌ આર્યનો,
ને ગણોતો એહતો આશ્રય એક દેશહિનેચ્છુનો,
કારીગરોને કામ દાષ, રંકનો રક્ષક મહા;

એ વીરનાજ પ્રભાવથી આનંદમાં સહુ માલતા.

૭

ભાગી પડ્યો એ સ્તંભ જે આધાર સૌ આગારનો;

તૂટી ગઇ દોરી થયોરે નાશ હૃદય આધારનો;

સૂકાઇ પ્રેમ સરીત, નવ રહ્યું ઝાંઝવાનું વારિએ;

પીડાય તૃષિત બનિ બનિ શા હાલ ગુર્જરના હવે ?

૮

સૂવાસ નષ્ટ થતાં ભમેશું ભોગિ ભૂંગ ધડીત્રડી,

ઓ હૃદય આમ અસહ્ય વિલેપે કેમના ફાટી પડે.

નિરાશ્રીતની સ્થિતિપર દયા.

લોહી હવે કો આંસુકરથી રંકને સંભાળશે ?

તનમન અને ધન લોપિને આ શ્વાસ કો જન આપશે ?
 કયશે કવણુ જીવ્યા સુધી કવિ આ હિરો' મમ આગળે ?
 રે રે ગજળ થ્યો લોક રચ્યો મૂખ મૂકી મોકળાં. ૯
 ઓ સ્નેહિ સજ્જન સહુ તમારો સ્નેહ આ સ્થળ દાખવો,
 નિશ દિન હતો હિતકારિ તે થ્યો ગૂમ મીઠો માળવો.
 ક્યાં હર તમારું ખેલશે વિદ્વાન જન ઓ વીરલા ?
 નવ અન્ય કો કિપાય તો જન મૂખ મૂકો મોકળાં. ૧૦
 રે સુખ ગયું; આનંદ ગ્યો; ગયું હિત હેતુ સાથ સૌ;
 ગ્યુ જીવવાનું સત્ય; ને રોવાનું અહિં બાકી રહ્યું.
 ક્યાંથી હવે જોશે તમે કલ્સાહે નયનો નિર્મળાં ?
 નહિં રહી શકો રોયા વિના જન મૂખ મૂકો મોકળાં. ૧૧

સ્વર્ગવાસીનું ગુણ સ્મરણ.

મંદાકાંત.

નોધારાનું સ્થળ રૂઢ હતું ખે ઘડી ખેસવાનું;
 સૂધાર્થીને અપ્પુટ અન હતું એ સદા પામવાનું,
 વિદ્વાનોનું મનહર હતુ ક્ષેત્ર તે ખેલવાનું;
 હા! હા! એતો દ્રષ્ટિ ગયું બધું; વિશ્વ શુન્યાત્મમાનું, ૧૨

હરિગિત.

રાંની સુખાળા રાંકડી હોંસીલિ વિદ્યા હિંદની;
 આ પ્રેમ પાત્રજ કુટિયુ અવધી ન રહિ કંઈ દુખની;

કયુ -હૃદય એવું મૂઠ, પાપી શણીઆ નહિં પીગળે?
 ને નયન એવાં કવણનાં જ્યાં અશ્રુ ધાર નહિં ઝરે? ૧૩

સ્વર્ગવાસીને સંબોધ.

સિખિરિણિ.

હજારોમાં તારી હલક મમ રહે રહી ગઈ;
 હવે દાઝું દાડી સ્મરણ દિનનીશા કરિ કરિ.
 ન કાંઈ તું જાતાં -હૃદય થકિ જે છુટતું નથી;
 તથાપી એ પાપી ફટ ફટ હજુ ફાટતું નથી. ૧૪

કાળની કુરતા.

નમારે ને રાખે પરચુટિ લછ પંખિ નખળુ.
 કદી એવું નોયે કૂર -હૃદય કો ધાતકિ તણું;
 અરે એનાથીએ અધમ વૃતિ શું કાળ અદિ તે;
 પરો કાપી જૂએ -હૃદય દુખને કુર થઇને. ૧૫

વિધા અને ગાયને સંબોધન.

મંદા કાંતા.

રે! રે! વિધા! નરવર તને લાડથી રાખનારો,
 હાંસીએ તે સ્વરગ પળિયો મૂકિને હાથ તારો;
 શોકામીમાં કર પુરિ હવે તારી જીંદગાની,
 માગ્યે તારે નિરમિત હશે સ્થીતિ આ દીનતાની. ૧૬

૨। ધેનૂ જીતુજ નયનથી વારિ સોનાર વીર,
તારા દૂખે તનમન હને ધૂમિયો રાખિ ધીર.
આર્પું તુંને મન ધન વપૂ એહને હા વિયોગે.
રોરો આપૂ કરકર ઘટે શોચવું ઝાઝું તુંને. ૧૭

શિખિરિણી.

પડ્યો હૈડે જે મહા, જખમ કદિ કોષ શું સમજે,
આત્મણ્યા હોયે તે, અનુભવિ હશે તે પરખશે,
અને જાણે તે એ રૂઝવે ન શકે દૂખ ઉરનું,
મિઝાતા હૈયાને સિઝતી સિઝતી એવું જુરતા. ૧૮

સંખોદ્ય વસ્તુનો ફૂરકાળ વિપર્યય.

હરિગીત.

નિઘા! અને ઓ! પુણ્ય! ને ઓ! ધર્મ! તમ સાર્યક ગયું;
હા! રંકતું એ રતન પાપી ફૂર કાળે રોળિયું;
શ્રંગાર ઊતાર્યા અરે સૌ આંખિ દીસેછે કળા,
રેરે ગજળ થ્યો સ્તોક રૂઓ મૂખ મૂકી મોકળાં, ૧૯

મંદાકાંતા.

પાપી કાળે વજર થકી હા કલ્પ એ વૃક્ષ કાપ્યું;
તેની સાથે ગરિળ જનનું જીવવું એ ઉઘાપ્યું;
કો'ની છાયા સમિપ જઈને ખેદ મારો વિરામું ?
આત્મેચ્છાઓ તૃપત કરતા કો' હવે એમ પુછું. ૨૦

હરિગીત.

ને અંધની નક્ષુ ગઇને પાંગળાના પાય ગ્યા;
 પાંચુ વિનાના જનતણા રે ! હાથ આજે તૂટિયા;
 રોગયાનો વૈધ, ને દાતા દયાળુ દીનનો,
 આજે મર્યો રે ! ગજજ ઘ્યો જન મૂખ મૂકો મોકળાં. ૨૧

સ્નેહીજનની સ્થિતિ.

મંદાકાંતા.

ભૂંગો જેવાં કમળ ખરતાં, જોડિ જરાફ જતાં,
 દૂમ્મદીને હિમ કર જતાં, પ્રાણિ વા ક્ષીણ થાતાં,
 પાણી જતાં મિન તરફડે, બાળ માતા ગયેરે,
 તું વીગેગે પ્રણયિ વિર સૌ ઘોર સંતાપ પામે. ૨૨

-હૃદયનો પુનરપિ ઉભરાઇ જતો શોક.

હરિગીત.

હા શોક અબ્ધિ ઉછળ્યો આવે તરંગો તાડતા;
 શુધ ખુદ્ધ ભૂલાવી અને આ અંગને લથડાવતા;
 આવે તમર ફરતું મગજ જે ક્ષીણ થઇ જાયે ઢળી;
 તોયે રહી અંતર વિષે તે ઉરમિ ઝાલકના ટળી. ૨૩

સ્વર્ગ વાસીની જોડીનો જગતમાં મિથ્યા શોધ.

મંદાકાંતા.

જેની ભૂખ સતત રહતી દાન સંકલ્પ માંહે;
પ્રીતી જેની કવિત લલરે વેદની ધુન માંહી.
નેત્રો માંહે અરણ્ય અગતાં પ્રેમનાં સધુ જોતાં;
દેખાડેરે કવણુ જન છે આર્યની આ ભૂમીમાં. ૨૪

હરિગીત.

ખોળ્યા સજન, ખેળી ભુમી, કંઈ શૈલ્ય જોયા સામટા;
જોઈ નદી, જંગલ, સરોવર, હાસ, ને કંઈ સોહડા;
દાનિ, ઝ્યાની, ધર્મિ, ને તાજી નિહાળિ ઔષધી;
સૌ જગત જોઈ હું વળ્યો નહિ ક્યાંઈ એ તારી રતિ. ૨૫

પાંચ તત્વોને સંબોધન.

મંદાકાંતા.

જાઈ તારો રવિ તજી ગયો આર્યની આ ભુમિકા,
તારી કાંતી હરવિ અરધે તેહનીતો બધામાં;
એવી બાહુ પડિ ગઈ હવે; બાળ અંઝાળ સર્વ.
છેડી દેવું ગમન કરવું ધારિ શીકાશ્ચ સર્મ. ૨૬
રે' વાયુ! ઓ! નમન કરતો તૂજને ઠામ ઠામ;
પુત્રાથીએ વધવું પ્રિયમાં રાખતો નિત્યમાન.
પુને સોધું શું જ નહયની પાત્ર ધારી પ્રિતીવું;

માટે વાયુ વહન કરતો આજથી અંધ થાતું, ૨૭
 રે ભૂમીકા ભગવતિ તને લાડમાં પોશનારો,
 એની જેવો નથી જનમિયો શાંતિ દાતા તહારો,
 શીકું પીણું વદન ધરિને શોક અમી સહી રહે,
 પાતાળે જૈ સકળ દિલને તો હવે રે દહી દે. ૨૮
 રે! રે! ઉંચા ગગનેપટા ઓ! તાહરો કાળ ખૂટ્યો,
 જેની નીતી સત ધરમથી તું ઉચે ત્યાં ટક્યોતો,
 તેવો મોટો મુળ થકિ થયો ભાગીને ચૂર્ણ થંભ,
 માટે તૂટી જલદિ પડ તું, શું કરે વાર સ્વંમ. ૨૯
 ઓ! નીધી! ઓ! સલિલ સરિતા જેહના પાપ ધોઈ;
 થાતા અંજે મળ રહિતરે, જેહના સ્પર્શવાથી,
 જે અંગોથી પુનિત જનનાં તેહ થયો આજ ભસ્મ,
 માટે બોજો ઉરવિ પળમાં ના કરો વાર રંચ. ૩૦

સમાપ્ત.

“એંગ્લો વર્નાક્યુલર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.”

ઉપરના નામનું છાપખાતું ઘોડી મુદત થયાં અમેએ પાનકેરને નાકે ધાંચીની વાડીમાં ઉઘાડ્યું છે. સાંચા, ટાઈપ વિગેરે તદ્દન સર્વ સામાન નવુંજ છે. અમારા પ્રેસમાં ઇંગ્રેજી, ગૂજરાતી, બ્રાજમોઢી, વિગેરે સધળું કામ થાય છે. તથા ઘણીજ સારી રીતે અને કીફાયતથી તેમજ માંગેલી મુદતમાં કરી આપીએ છીએ. મારે જે સાહેબોને કાંઈ છપાવવું હોય તેમણે નીચે સહી કરનારને મળવું અથવા પત્ર લખવો.

અમદાવાદ.

પાનકેરને નાકે ધાંચીની વાડી. { નથુલાઈ રતનચંદ
મારફતીયા.
એંગ્લો વર્નાક્યુલર પ્રિન્ટિંગ
પ્રેસના માલિક.

